

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 321.01:316

ХАРАКТЕРИСТИКИ АДВОКАЦІЇ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ БІЛОРУСІ. РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРТНИХ ІНТЕРВ'Ю

Світлана Бацюкова

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
філософський факультет, кафедра політології
майдан Свободи, 4, 61000, Харків, Україна*

На основі результатів проведених експертних інтерв'ю з білоруськими експертами авторка аналізує характеристики, властиві адвокатури в умовах сучасного авторитарного режиму в Білорусі. Особливу увагу в статті приділено таким характеристикам та елементам адвокатури, як масовість, агенти та мішені адвокатури, мета адвокатури, рівень втілення адвокатури, заснованість адвокатури на захисті прав та свобод, захисті інтересів та/або за просуванні ідей. у статті використовується порівняння характеристик адвокатури у Білорусі з адвокатурою у країнах-сусідах Білорусі – Україні та Литві.

Ключові слова: характеристики адвокатури, масовість, рівень втілення адвокатури, агенти і мішені адвокатури.

Адвокатура може існувати в будь-якому суспільстві незалежно від форми правління, рівня демократії чи можливості для втілення політичних прав і свобод, навіть у суспільстві з авторитарним режимом, де врядування здійснюється за репресивними законами і рівень втілення політичних прав і громадянських свобод є низьким [1]. Саме такий висновок зробили учасники авторської сесії «Адвокатура у суспільстві», що стосувалася спростування міфів в адвокатури та відбувалася під час конференції «Frontiers for Democracy» у Tufts University, США [2].

Максимізувати розуміння того, якими є ознаки адвокатури у різних суспільствах, допомагають характеристики адвокатури. у цій статті аналізуються характеристики адвокатури в умовах сучасної авторитарної Білорусі.

Методологія

З метою дослідження характеристик адвокатури у Білорусі, Україні та Литві у 2016 році була проведена серія якісних інтерв'ю з експертами, сфера діяльності яких охоплює питання адвокатури.

Учасниками інтерв'ю стали 9 експертів. Кількість адвокатських ініціатив, які були охарактеризовані експертами в рамках інтерв'ю, іноді сягала десяти за інтерв'ю. Оскільки питання інтерв'ю передбачали порівняння характеристик адвокатури у трьох країнах, кожне з експертних інтерв'ю містить порівняльний аналіз характеристик адвокатури. Зокрема, характеристики адвокатури у Білорусі були висвітлені в рамках інтерв'ю з такими експертами: Анна Герасімова, правозахисник, директор Білоруського дому прав людини; Тетяна Рєвяка, експерт правозахисного центру «Вясна»; Флоріан Ірмінгер, експерт із питань адвокатури, Фондація Домів прав людини.

У середньому кожне інтерв'ю тривало до однієї години і записувалося на диктофон із дозволу респондентів. Мова інтерв'ю обиралася респондентом: англійська, українська, російська.

Питання інтерв'ю для зручності були розіслані всім респондентам заздалегідь.

1. Наскільки масовою є адвокація у Білорусі?
2. Адвокація заснована на просуванні інтересів, на захисті прав і свобод чи на просуванні нових ідей?
3. Що є метою адвокації у Білорусі?
4. Назвіть мішені та агентів адвокації у Білорусі.
5. Охарактеризуйте рівень втілення адвокації у Білорусі (локальний, національний, міжнародний).

Хоча для проведення інтерв'ю був складений опитувальник, відповідно до методології проведення напівструктурованого інтерв'ю запитання ставились у різному порядку, а також використовувалися конкретизуючі питання.

Масовість адвокаційних дій

За оцінками експертів, адвокація у Білорусі не має масового характеру. Дослідження потенціалу солідарності в Білорусі [3] говорить про те, що протягом останніх років спостерігається низька здатність громадян до здійснення спільних політичних та суспільних дій, до захисту суспільних інтересів. у дослідженні потенціалу солідарності в білоруському громадянському суспільстві, зокрема, йдеться про те, що, незважаючи на стрімкий ріст кількості петицій, публічних заяв та збору підписів, ці інструменти адвокації мають слабкий мобілізаційний потенціал і не ведуть до системних змін.

За висновками експертів, що брали участь в інтерв'ю, низький потенціал солідарності громадянського суспільства Білорусі непрямо говорить про те, що навіть якщо адвокаційні дії існують, то до них залучаються невеликі маси людей.

За оцінками експертів, адвокаційні дії у сучасній Україні мають більш масовий характер, ніж у Білорусі та Литві. Це пов'язується із піднесенням національної гідності в Україні, існуванням «вікна можливостей» (window of opportunity), історичними аспектами та поведінковими рисами українського громадянського суспільства [4].

Згідно із статусом свободи політичні права та громадянські свободи в Білорусі є захищеними (індекс статусу свободи дорівнює 7 за шкалою від 1 до 7, де 7 – невелика країна) [1]. у «невільній» (відповідно до статусу свободи) Білорусі зміни можливі, а отже, й адвокаційні дії можливі, якщо вони не стосуються політики чи громадянсько-політичних прав. За прикладами, наведеними експертами, досить помітними є кампанії із просування білоруської мови (www.talaka.by). Також такі нові ідеї, як збір коштів білорусами для допомоги переселенцям з України, мали неабияку популярність та ефективність у 2014–2015 роках. З огляду на політичну ситуацію у Білорусі, репресивність законодавства досягти високого рівня солідарності неможливо. у зв'язку з цим організації, що допомагають інвалідам, дітям, постраждалим від домашнього насильства, часто не співпрацюють із правозахисними організаціями і не позиціонують свою сферу діяльності як правозахисну. а правозахисні організації, у свою чергу, мають труднощі із залученням інших (окрім правозахисних) організацій до солідарних дій.

Рівень втілення адвокаційних дій

На відміну від частково вільної України, у невилній Білорусі питання захисту прав людини є занадто політизованими, тому адвокаційні дії, спрямовані на захист прав, на національному рівні практично неможливі. За неможливості втілення адвокаційних ініціатив із прав людини на національному рівні білоруські активісти досягають ефективних результатів на міжнародному рівні. Наприклад, кампанії, спрямовані на визволення політв'язнів у Білорусі, стали відомими й отримали підтримку міжнародної спільноти завдяки зусиллям білоруських правозахисників. Про це, зокрема, йдеться у звіті спеціального доповідача ООН із питань Білорусі Міклоша Харашті [5].

Рівень втілення адвокації у Білорусі, як правило, залежить від цільової групи та інтересів, що захищаються. Адвокація на локальному рівні в Білорусі не є поширеною і не є впливовою. Для роз'яснення причин цього варто звернути увагу на процедуру призначення керівників районів (локальний рівень). Голови районів у Білорусі призначаються президентом, тому «локальні» мішені – чиновники не приймають ніяких рішень, які стосувалися б системних змін. Навіть зміни, що стосуються таких локальних питань, як внесення змін до генплану місцевості (наприклад, протест проти забудови або петиція за перепланування місцевості), часто не можуть бути розглянуті на локальному рівні у разі, якщо генплан був затверджений на національному (республіканському) рівні. у підрозділі «Агенти та мішені адвокації» роз'яснюється, що чиновники не мають можливості і не мотивовані протиставляти свої позиції позиціям національного рівня.

Агенти та мішені адвокації

Агентами адвокації у Білорусі є зацікавлені групи. До зацікавлених груп часто приєднуються активісти, які допомагають зробити адвокацію більш системною. Практично ніколи в умовах невеликої країни агентами адвокації не стають працівники бюджетних організацій: медики, вчителі, працівники фабрик, бо через це вони ризикують втратити роботу.

Студенти Білорусі як агенти адвокації пасивні щодо просування своїх інтересів. у 2008 році студенти виступили проти відміни пільг на проїзд, а у листопаді–грудні 2015 року – проти норми, що робила всі повторні складання іспитів платними. Можливо, з огляду на низький потенціал солідарності, описаний у розділі «Масовість адвокаційних дій», студенти не зверталися за допомогою до суспільства.

В Україні агентом адвокації є як ті, кого проблема безпосередньо стосується, так і представники громадянського суспільства взагалі. Агентами адвокації у Литві найчастіше є ті особи, організації, інтереси чи права яких порушено (недотримано).

Мішенями адвокації у Білорусі, як і всюди, є представники влади. Наприклад, у рамках студентської кампанії 2015 року студенти намагалися пояснити свою позицію ректору і домовитися з ним. Проте ректор відмовився з ними говорити. Аналіз адвокаційної кампанії одним з експертів показує, що позиціонування цілей кампанії було неправильним, кампанія не була спрямована на системні зміни. Наприклад, студенти могли б виходити з того, що освіта згідно з Конституцією, є безкоштовною, а отже, і повторні складання іспитів мають бути безкоштовними, проте позиціонування цілей кампанії виглядало меркантильним і потрібним виключно тим студентам, які не встигають за програмою. Мішені кампанії, відповідно, ніяк не відреагували на студентські протести.

Мета адвокації

Адвокація згідно із своїм визначенням спрямована на зміну рішень чи політики загалом шляхом активізації громадян [6]. Покращення якості життя – це найпоширеніша мета адвокації у Білорусі.

У випадку студентських кампаній, наприклад, метою адвокації було просування інтересів, а не такі системні речі, як студентське самоврядування або академічні свободи, що змогли б змінити ситуацію системним чином.

Через те, що завдання адвокації у Білорусі не завжди є чітко сформульованими і зрозумілими, протестні рухи часто не отримують підтримки від громадських організацій чи від політичних партій. Наприклад, у 2011 році в Білорусі через стрімку девальвацію люди втратили свої заощадження і вийшли на вулиці, але організації їх не підтримали, бо завдання адвокації на той момент не були сформульовані, виникло враження, що адвокація була організована заради протесту, а не заради конкретної мети.

Масовий мирний адвокаційний рух у Білорусі у березні 2017 року в рамках Дня волі, спрямований показати незадоволення законом «проти дармоїдства» та економічною

ситуацією у країні, закінчився численними арештами учасників акції [7], що, у свою чергу, призвело до акцій протесту одразу в декількох містах Білорусі [8]. Акції, що виникли після превентивних арештів, залучили різні верстви населення, а не тільки тих, хто не погоджувався із впровадженням закону «проти дармоїдства».

Як показує приклад, результати одного адвокаційного руху можуть формувати мету і завдання для наступних адвокаційних кампаній.

На чому засновується адвокація у Білорусі?

За оцінками експертів, тільки в окремих випадках у Білорусі може спостерігатися ріст громадянської активності та солідарності. Відповідно до відповідей експертів, адвокація у Білорусі заснована як на просуванні інтересів (інтереси територіальних громад, соціальних груп), так і на захисті прав. Наприклад, коли 6 років тому відбувся розгін «площі» в Мінську, то люди підтримували постраждалих матеріально, писали звернення до президента, до прокуратури, до правоохоронних органів, незважаючи на свої політичні вподобання. Тут, як коментують експерти, йшлося більше про цінності й інтереси, а не про права людини.

Адвокаційні рухи в Білорусі, спрямовані на захист прав, стосуються порушення прав людини відомих особистостей, до яких є велика довіра, симпатія і співчуття суспільства. Зокрема, такі рухи в останні роки виникали проти висилки правозахисниці Єлени Толкачової і арешту правозахисника Олесея Беляцького.

На думку експертів, ефективність адвокаційних дій у сусідній до Білорусі Литві залежить від того, які питання/інтереси просуваються. Наприклад, адвокаційні заходи, що стосуються гендерних питань, питань ЛГБТ, а також заходи, організовані національними меншинами (польські, російськомовні громади), є, за відповідями експертів, помітними й ефективними на території Литви. В останні роки різні неурядові організації (НУО), що зареєстровані на території Литви білорусами чи іншими іноземцями, зіштовхнулись із проблемою оподаткування міжнародної технічної допомоги. Організації, зареєстровані на території Литви, мають сплачувати податки у випадку, якщо організації надають послуги не на території Литви. Представники таких НУО активно адвокатують за просування національного законодавства, яке допоможе перетворити Литву на «донорську країну», спростивши процедуру оподаткування міжнародної технічної допомоги.

В українському суспільстві відчуття несправедливості є одним із найвагоміших факторів, на яких засновується адвокація [9]. Починаючи з 90-х років ХХ століття, в Україні існувало декілька «майданів», найвідомішими з яких були Студентський майдан, «Кучма геть!», Мовний майдан, Податковий майдан, Помаранчева революція, Революція гідності. Такі «майданні» рухи пов'язані з традиціями розвитку українського суспільства – відчуття несправедливості, неприйняття несвободи, нескореність.

Висновки

На основі проведених експертних інтерв'ю у статті проаналізовано характеристики та елементи, що визначають адвокацію в умовах невилітної авторитарної Білорусі: масовість адвокаційних дій; заснованість адвокації на захисті інтересів і прав, просуванні нових ідей; агенти та мішені адвокації; мета адвокації.

За результатами проведених експертних інтерв'ю можна зробити такі висновки:

- 1) з огляду на низький потенціал солідарності білоруського суспільства адвокаційні дії є немасовими і часто не ведуть до системних змін;
- 2) агентами адвокації у Білорусі переважно є зацікавлені групи, інтереси чи права яких порушено, які постраждали внаслідок проблемної ситуації, що призвела до адвокації.

Ці групи не завжди отримують підтримку громадянського суспільства, політичних чи правозахисних організацій;

3) вибір мішеней для адвокації в умовах сучасної Білорусі вимагає докладного аналізу, враховуючи специфіку вертикалі влади і наявний авторитарний режим;

4) ефективність адвокації у Білорусі часто залежить від рівня політизації проблеми в суспільстві: чим більш політизованою є проблема, тим менш ефективною/вірогідною є адвокація. Наприклад, адвокація, спрямована на захист прав людини (політизоване питання), може бути менш ефективною на національному рівні і більш ефективною на міжнародному рівні;

5) покращення якості життя – це найпоширеніша мета для адвокаційних дій у Білорусі. Системні зміни як мета та продукт адвокації в умовах низької солідарності суспільства й авторитарного режиму є практично неможливими. Будь-які спроби системних змін часто закінчуються арештами, зокрема превентивними, і розгоном учасників мирних протестних рухів;

6) адвокація у Білорусі заснована як на просуванні інтересів, так і на захисті прав.

Список використаної літератури

1. Freedom House. Freedom in the World 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_FITW_Report_2016.pdf.
2. Tufts University. Jonatan M. Tish College of Public Life. Frontiers of Democracy 2016. Shared Resources [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://activecitizen.tufts.edu/civic-studies/frontiers/frontiers-of-democracy-2016-shared-resources/>.
3. Центр европейской информации. Беларуский институт стратегических исследований. Исследование потенциала солидарности в белорусском организованном гражданском обществе [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://cet.eurobelarus.info/files/userfiles/5/CET/2014_Solidarity_NGOs_Belarus.pdf.
4. Череватюк В.Б. Громадянське суспільство в Україні: етапи формування та нові громадські ініціативи. ініціативи в Україні /В.Б. Череватюк, О.О. Безпальча //Теорія та історія держави і права, міжнародне право. – 2015. – Вип. 4 (37). – С. 48–53.
5. Human Rights Watch. Всемирный доклад 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<https://www.hrw.org/ru/world-report/country-chapters/298644>.
6. Бацюкова С. Визначення адвокації як предмета дослідження в політології /С. Бацюкова //Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології». – 2014. – Вип. 27. – С. 77–82.
7. День волі у Білорусі. Міліція наповнює автозаки затриманими. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.pravda.com.ua/news/2017/03/25/7139266/>.
8. У Мінську знов затримання: тепер тих, хто намагав звільнити затриманих [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.pravda.com.ua/news/2017/03/26/7139323/>.
9. Batsyukova S. Motivating factors for advocacy in countries with different freedom statuses: Ukraine and Belarus /S. Batsyukova //The Ideology and Politics Journal. – 2016 – P. 5–29. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://ideopol.org/?page_id=7.

**CHARACTERISTICS OF ADVOCACY IN CURRENT BELARUS.
RESULTS OF EXPERT INTERVIEWS**

Svitlana Batsyukova

*V.N. Karazin Khrakiv National University,
Faculty of Philosophy, Department of Political Science
Svobody Sq., 4, 61022, Kharkiv, Ukraine*

Based on the results of conducted expert interviews with Belorussian experts, the author analyses characteristics that describe advocacy under current authoritarian regime in Belarus. Special attention is paid in the article to the following characteristics: mass participation, agents and targets of advocacy, goals of advocacy, the level and spheres of advocacy implementation, grounding of advocacy on the protection of rights and freedoms, protection of interests and/or promotion of ideas. Characteristics of advocacy in Belarus are compared in the article with advocacy's characteristics in neighboring Ukraine and Lithuania.

Key words: characteristics of advocacy, mass participation, level of advocacy implementation, advocacy agents and targets.